

Використання психологічних механізмів у практиці подолання внутрішньоособистісної конфліктності школяра

У статті представлено психологічні механізми в практиці подолання внутрішньоособистісної конфліктності школярів. Наведені психологічні ознаки внутрішньоособистісної конфліктності. Виокремлено роль адаптаційних механізмів у зниженні симптомів внутрішньоособистісної конфліктності. Доведено, що внутрішньоособистісна стійкість і внутрішньоособистісна конфліктність можуть розглядатися як вираження системної синтетично інтегрованої діяльності багатьох біологічно й соціально-психологічних підсистем і їхніх механізмів, що формують функціональні можливості індивідуального особистісного бар'єра.

Ключові слова: внутрішньоособистісна конфліктність, адаптаційні механізми, психокорекція, психодіагностика, медичний психолог.

В статье представлены психологические механизмы в практике преодоления внутриличностной конфликтности школьников. Выделена роль адаптационных механизмов в снижении симптомов внутриличностной конфликтности. Доказано, что внутриличностные устойчивость и внутриличностные конфликтность могут рассматриваться как выражение системной синтетически интегрированной деятельности многих биологически и социально-психологических подсистем и их механизмов, формирующих функциональные возможности индивидуального личностного барьера.

Ключевые слова: внутриличностная конфликтность, адаптационные механизмы, психокоррекция, психодиагностика, медицинский психолог.

Дослідники проблеми внутрішньоособистісної конфліктності школяра (С.Максименко, М.Пірен, Г.Ложкін, М.Савчин, Ф. Василюк, Р. Ліфтон) виділяють психологічні механізми в практиці їх подолання. У психокорекції внутрішньоособистісної конфліктності школярів ми опиралися на психологічні механізми: афективні, адаптаційні й захисні.

Механізми базальної афективної (емоційної) організації поведінки забезпечують енергетичний баланс організму й гармонічне його існування. Емоційний контакт із середовищем

укладається в наступні чотири рівні: польової реактивності, рівень стереотипів, рівень енкспанції, рівень емоційного контролю.

У розвинених формах емоційної регуляції беруть участь всі рівні, й навіть перший, незважаючи на всю його примітивність. Саме він пояснює присутність у творчому процесі елементів непередбачуваності, неусвідомленості, натхнення. Відчуття краси є сигналом виникаючого рішення. Прикладом може служити відкриття формули ДНК Уотсоном і Лементом. Як згадують автори, ними були створені моделі можливих структур ДНК, з яких вони вибрали саму "гарну". Саме вона одержала підтвердження при подальшому дослідженні.

Кожний може згадати свою зачарованість у дитинстві рухом поршин у сонячному промені, спогляданням зірок на небі, відблисків води, вогню, рухом листів, хмар. Ці вітально необхідні враження людина одержує як у зв'язку з незалежною від неї динамікою зовнішнього світу, так і власним рухом у ньому.

Ушкодження механізмів емоційної регуляції виражається в гіпо- або гіперфункції одного з рівнів, порушенні складно організованої взаємодії. У довгостроково психотравмуючій ситуації, при неможливості виходу з неї можуть розвиватися дії, що порушують баланс афективної регуляції, і тоді рівень втрачає свій пристосувальний зміст. Прикладом такої дисфункції на другому рівні може бути поведіння деяких увязнених, у яких з'явилася схильність до розгойдування й інших стереотипних рухів. Зосереджуючись на цих відчуттях, вони переставали реагувати на навколишнє. Подібні порушення спостерігаються й при госпіталізації дітей, довгостроково позбавлених контакту із близькими. Тут уже не стільки гострі травми, скільки реально непоправний недолік позитивних вражень обумовлює розвиток у дітей гіперкомпенсаторних аутостимулюючих дій, що створюють суб'єктивний комфорт, але перешкоджають розвитку активної взаємодії із середовищем [12].

Внутрішньоособистісний конфлікт на третьому рівні афективного освоєння світу виражається в труднощі заблокувати тенденцію, стереотипно відповідати на впливи зовнішнього середовища. Перешкоди на шляху до мети викликають гнів і агресію. Суб'єкт іде туди, де небезпечно й незрозуміло. Подібний тип поведіння особливо характерний для дітей і підлітків, коли вирішуються такі завдання, як підкорення темряви, глибини, висоти, відкритого простору, невідомості, випробування себе в екстремальних ситуаціях. Недостатня впевненість у собі, в успіху теж послаблює бажання перебороти страх, вступити в боротьбу, тобто коливає механізми регуляції афективних процесів, спря-

мованих на рятування від небезпеки й позитивне перетворення неприємних вражень у приємні.

Конфліктність афективних переживань на IV рівні обумовлена домінуванням емоційної оцінки. Заради схвалення, похвали, приязні інших людей ми готові переносити сенсорний дискомфорт, страх, страждання, відмовлятися від здійснення власних бажань. Негативні переживання емоційного зв'язку з людьми знижують відчуття впевненості в собі, безпеки, надійності навколишнього світу. Люди, занадто зосереджені на людських відносинах, спрямовані на дотримання сформованих правил, досить жалісливі компанійські, можуть відчувати дискомфорт у нестабільних, напружених ситуаціях [1].

Симптомокомплекс внутрішньоособистісної конфліктності при афективних порушеннях містить у собі наступний спектр: вичерпання у контактах із зовнішнім світом, відсутність способів цього контакту, заміна їх аутостимуляторними діями, емоційна дезорганізованість, розладнаність поведінки, змінене відношення до себе, афективна перенасиченість, агресія, самоагресія, страхи, гнівливість [2; 5; 7; 9;13].

За дослідженнями вчених (С.Максименко, М.Пірен, Г.Ложкін, М.Савчин, Ф. Василюк, Р. Ліфтон) при визначенні завдань психокорекційної роботи доцільно відштовхуватися від орієнтацій:

1. На власні резерви й механізми афективної сфери. У повсякденному житті існують загальновідомі прийоми, що безвідмовно впливають на емоційний світ людини. “Можна часто спостерігати, як упевнено диригує афективними процесами дитини його професійно психологічно неосвічена мати, знаємо, як легко викликає релігійний проповідник екстаз юрби, ми самі звично “струщуємося”, вибравшись на люди, заспокоюємося на березі моря, ходимо дивитися на захід сонця і знаємо, що часом нам просто необхідні “ризик”, пригоди, враження від творів мистецтва”.

2. Орієнтація на структуру рівнів дозволяє визначити об'єкт, патологію, тип дисбалансу в афективній системі, стратегію допомоги й передбачити динаміку емоційного стану.

3. Орієнтація на пошук місця даного симптому в ієрархії ознак афективної дезадаптації. Так, рятування від нічного енурезу не гарантує, що згодом не виникне страх усної відповіді. А якщо, наприклад, припиняються нічні лементи дитини, це нерідко може свідчити й про поглиблення його аутизму, про припинення ним пошуку допомоги в нічних страхах у батьків.

4. Четвертим завданням психокорекційної роботи є визначення синдрому порушення, тобто виявлення патологічної ієрархії

відносин усередині системи афективної організації, переструктурування даної системи.

Рішення поставлених завдань здійснюється наступними прийомами:

- Структурування зовнішніх впливів, що включає створення сенсорного комфорту, пошук оптимальної інтенсивності ознак поля, споглядання зовні гармонічних структур. У результаті в дитини зникають мимовільні вигуки, самоагресія, включається пасивна увага.

- Традиційні східні способи знаходження щиросердечної рівноваги. Зосередження на заході, на сході, на коливанні полум'я свічі, на сонячному промінчику, на пейзажі.

- Естетична організація навколишнього – прикраса житла, одягу, предметів побуту, архітектурних композицій.

- Освоєння стереотипів поведінки.

Активне використання зовнішніх і ритмів власного тіла. Стимуляція ритмічно організованими сенсорними враженнями на основі мистецтва, музики, живопису, літератури .

- Психодрама, що представляє зсув від негативної домінанти (перешкоди) до позитивного (успіху), і приводить до викорінення страху. Відомо, що на психодрамі побудовані дитячі ігри (“хованки”, “козаки-розбійники” та ін.). Але ці прояви психодрами повинні пройти шлях культурного розвитку для того, щоб дитина могла використовувати цю афективну структуру в будь-якому складному виді діяльності, уміла б дозувати, розподіляти її енергетичний потенціал і відчувати себе самодостатньою.

- Прийоми формування стану емоційного співпереживання, жалю, жертвовності, співчуття, співрадість (співчувати можуть всі, а співрадіти ангели).

- Застосування “холдинг-терапії”, методу гострої психодрами, орієнтовано на корекцію спектра емоційних розладів дітей раннього віку, що страждають аутизмом. Процедура холдингу полягає в тім, що мати залучає до себе дитину, обіймає її й тримає віч-на-віч, установлюючи контакт очима (від 0,5 до 1 години). Рекомендується проводити щодня. Холдинг-терапія сприяє емоційному й фізичному розслабленню, зниженню тривоги, занепокоєння, агресії, напруги, аутоstimуляції, поліпшенню емоційного стану.

У такий спосіб присутність всіх рівнів і безконфліктність системи міжрівневих відносин забезпечує внутрішньоособистісну стійкість.

Реальні емоційні негативні зміни рідко обумовлюються дисфункцією будь-якого одного рівня. Як правило, внутрішньо-особистісна конфліктність визначається складним дисгармонійним

сполученням динаміки різних рівнів. На цій основі можлива побудова типології виникаючих порушень поведження школярів при внутрішньоособистісної конфліктності.

Порушення розвитку афективних механізмів взаємодії й контактів зі світом обумовлює прояв наступних феноменів внутрішньоособистісної конфліктності криза гармонізації й ідентичності, аутичні тенденції, прагнення обмежувати, спрощувати, стереотипізувати контакти, консерватизм у відносинах з світом, страх змін у ньому, достаток однотипних афективних дій, генералізовану тривогу.

Роль адаптаційних механізмів у зниженні симптомів внутрішньоособистісної конфліктності.

Внутрішньоособистісна конфліктність може бути пояснена і як результат порушення механізмів адаптаціогенезу й, зокрема, виокремлюють П. К. Анохіним [1975] вузлових механізмів цілісних пристосувальних актів, що містять механізми аферентного аналізу, ухвалення рішення, акцептора результатів дії, розробки програми й формування її результатів, зворотної аферентації про результати дії й звірення змодельованого в акцепторі результату з реально отриманим.

Фактором, що забезпечує цілісність організму в його онтогенезі, є система кореляцій частин, про яку писав ще Арістотель. В органічній еволюції принцип кореляції був обґрунтований Ч. Дарвіном. І. І. Шмальгаузен розробив класифікацію кореляції від геномних до морфогенетичних і створив вчення про розвиток системи кореляції в процесі еволюції. Ними було показано, що відбувається взаємне пристосування органів – коадаптація. Цей принцип універсальний і зберігає свою силу в надорганічному, свідомому світі, проявляючи себе в закономірній людській типології. Ми говоримо про тип ученого, бізнесмена, невротика й т. д.

Нові сторони адаптаційних механізмів, що забезпечують врівноваженість організму й підтримують сталість внутрішнього середовища, представлені дослідженнями Л. Орбели [1935] про адаптаційно-трофічні функції симпатичної нервової системи, В. Кеннона [1932] про гомеостазис, А. Д. Сперанського [1935] про нервову трофіку, що створили загальні основи вчення про механізми захворювання й видужання. Адаптація ними розуміється як результат діяльності відкритої системи, для якої характерні стан рухливої рівноваги, сталість структури, що підтримується ланцюгом різноманітних процесів. На противагу звичайній рівновазі ця сталість зберігається в процесі безперервного обміну й руху за законом доцільності.

Доцільність проявляється в пристосованості, адаптаційності, активній взаємодії природи й людини, гнучкості варіювання поведіння, визначенні стратегії, адекватності вибору засобів.

Пристосувальний механізм перекладу індиверентних подразників в інформаційні лежить в основі вироблення умовних рефлексів. Їхня надійність, швидкість, динамічність, стійкість утворення й ступінь зрілості – зворотний бік наших розходжень. Здатність до “перекладу” індиверентних подразників в інформаційні як прояву загальбіологічної властивості відбиття послідовності зовнішніх подій становить платформу динамічного стереотипу, що компенсує втому. Наша система пручається включенню цього механізму пристосування, прагне консервативно втримувати досягнуту раніше пристосованість, але зрештою або пристосовується, або гине. У стандартній ситуації, що не виходить за рамки індивідуального інформаційного діапазону, людина легко реалізує наявні алгоритми поведіння або виробляє їх на основі наявних знань, фільтрує корисну інформацію, здійснює її відбір, фіксацію.

У нестандартній ситуації включається адаптаційний неспецифічний синдром (Г. Сельє, І. В. Давидовський). Процес програмування ситуації, у зв’язку з її зміною, може мати конфліктний плин, напр., марення як адаптаційний синдром або відключення свідомості. В. С. Мерлін описує випадок летаргічної реакції самотнього батька на інформацію про смерть єдиної дочки. Пристосування до нових умов існування заради збереження цілісності припускає використання внутрішніх нагромаджень для підтримки енергетичного рівня “другого подиху”, тобто реалізацію потенціалів і часткова відмова від ряду звичних програм. Наприклад, якщо для бездітної високооплачуваної родини умови існування змінилися у зв’язку із хворобою одного з подружжя, знизився економічний статус, то для деяких ця ситуація ставиться до розряду безнадійного конфлікту.

Більш рельєфно подібні адаптаційні механізми виявляються у великих соціальних системах, державах. В 1941–1945 р. зміна зовнішнього середовища змусила більшість досліджуваних включити аварійний, резервний механізм – героїзм, патріотизм, солідарність. У століття міграції, потрясінь, етнічних воєн у силу вступають інші механізми.

Інстинктивна, як уроджена, не пов’язана з навчанням модель поведіння, спрямована на підтримку видового й індивідуального існування. У такому випадку правомірно розглядати інстинктивні механізми як адаптивні. І це твердження можна проілюструвати порівняльним аналізом у лікуванні, здійснюваному в нормі й патології; соціальною динамікою потреб (Маслоу, 1954).

При психічних захворюваннях характер проявів потягів може змінюватися, що робить поведінку хворого неадекватним до реальних обставин, наприклад, зміна інтенсивності потягів у вигляді їх ослаблення, посилення або перекручення. Зокрема, при депресії, апатоабулчному синдромі відзначається зниження прагнення до самозахисту. Навіть у катастрофічних обставинах, наприклад, при пожежі, хворі можуть не вживати ніяких мір для свого порятунку. Перекручення механізму самозахисту проявляється в сутнісних діях без обґрунтованих суб'єктивних і об'єктивних причин (як первинний потяг до смерті) або в різного роду самокатуваннях.

При органічній поразці лобових структур нерідко підсилюється апетит, аж до явища, яке називають “вовчий голод” (булімія), при якому хворі їдять багато, з жадібністю, де завгодно й не знають межі. Перекручення харчового потягу може проявлятися в поїданні людиною неїстівних об'єктів. У таких випадках пацієнт розжовує й проковтує сміття, землю, власні екскременти, папір, одяг та ін. Посилення статевого потягу у вигляді гіперсексуальності може спостерігатися при маніакальному синдромі, у формі оголеного, цинічного еротизму при деяких варіантах слабоумства.

Ми взяли психопатологічну модель для доказу. Але саме вона яскраво демонструє силу інстинктивних механізмів як адаптивних.

У концепції “інстинктоїдної природи базових потреб” А.Г. Маслоу пропонує “допомогти людині почути відповіді на життєві проблеми, м'яко пропоновані йому, не нав'язані, його конституцією, темпераментом, нервовою системою, ендокринною системою, – його тілом і тими способами функціонування, які кращі для нього, його “біологічним призначенням”, спрямованим туди, де перебуває щастя людини, найбільше й легше всього досягне” [2, С. 393–404]. Він доводить, що якщо інстинктоподібна потреба хронічно не задовольняється, депривується, невротизується, це приводить до неправильного, шкідливого соціального вибору, супроводжується тривогою, депресією, дає деформацію характеру, регресію, неможливість росту й самоактуалізації. А це все симптоми внутрішньоособистісної конфліктності.

Сформовані й добре відпрацьовані в процесі життєдіяльності адаптивні механізми йдуть в область автоматизованих навичок, звичок, підсвідомих регуляторів поведінки, причому перехід в область підсвідомості проходить без зниження регулюючої функції. Ілюстрацією використання колишніх адаптивних властивостей є поведінка всього живого світу за принципом випереджального попереджувального пристосування до дійсності, заснованого на

реалізації раніше придбаного й закріпленого в досвіді й описаного в теорії установки Д. Н. Узнадзе, фізіології активності Н. А. Бернштейна, диспозиційній концепції В. А. Ядова [2; 3; 5; 7]. Своєрідність середовища, у якому адаптується сучасна людина, визначається поруч адаптогенних формальних ознак, що ведуть до наростання внутрішньоособистісної конфліктності.

Таблиця 1

Розвиток внутрішньоособистісної конфліктності на базі адаптогенних ознак

Адаптогенні ознаки навколишнього середовища	Психологічні ознаки внутрішньоособистісної конфліктності
Новизна	Дефіцит адаптаційного ресурсу, неадекватна програма активності
Високий темп змін	Зміна копинг-стратегій
Стрімка іррадіація змін	Посилення тривоги, драматичність переживань
Інформаційна перевантаженість	Посилення агресії
Висока семантична невизначеність	Криза особистості, її ідентичності, дискомфорт, "семантичний шок"

Необхідність існування в умовах, що змінилися, при відсутності готових програм активності загострює наявний нерідко добре скомпенсований дефіцит психофізіологічних і психічних можливостей людини, що створює велике коло проблем і визначає включення в процеси соціальної адаптації всіх компонентів і рівнів психічної організації. У цей час з'яляються тривожні сигнали ослаблення адаптаційних бар'єрів людини. Серед них: розширення спектра соціально-стресових розладів, наростання агресивно-тривожних проявів, зниження репродуктивної функції нації.

Тренування адаптаційних механізмів є запорукою профілактики внутрішньоособистісної конфліктності, тому що адаптаціогенез можна розглядати як шлях досягнення потреби майбутнього, як резервний режим роботи системи, що включається при істотній зміні зовнішньої або внутрішньої екзистенції, тобто при аварійній ситуації, зокрема, при виході амплітуди коливань зовнішнього середовища за межі індивідуального інформаційного діапазону. Для нормального розвитку недостатньо оптимальної адаптаційності, потрібен її запас, що може бути в даних умовах як нейтральним, так і деякою мірою шкідливим. Отже, норма реакції повинна мати надмірність, що дозволяє змінити сформовану адаптивну норму.

Отже, внутрішньоособистісна стійкість і внутрішньоособистісна конфліктність можуть розглядатися як вираження

системної синтетично інтегрованої діяльності багатьох біологічно й соціально-психологічних підсистем і їхніх механізмів, що формують функціональні можливості індивідуального особистісного бар'єра.

Функціонування цього бар'єра в межах нормативних параметрів дозволяє психічній діяльності залишатися на рівні "оперативного спокою" (А. Ухтомський), психологічного гомеостазу (У. Кеннон). Цим у значній мірі забезпечується стан психічного здоров'я.

Зміна показників бар'єра, що настає при різних поломках основних його механізмів, приведе до ослаблення або перекручення системних можливостей особистості. Різка напруга функціональної активності бар'єра приводить до його перенапруги. У клінічній практиці це проявляється у вигляді передневротичних станів, що виражаються в незначних порушеннях – підвищеній чутливості до звичайних подразників, незначній тривожній напруженості, занепокоєння, загальмованості або метушливості в поведженні, безсонні. Як правило, вони не викликають змін логіки поведження й найчастіше носять парціальний, тимчасовий характер.

Бар'єр убирає в себе всі особливості психічного складу, можливості реагування, потенціали адекватної й цілеспрямованої діяльності. Бар'єр динамічний під впливом біологічних і соціальних факторів, він, умовно кажучи, постійно руйнується й знову створюється. Якщо тиск на бар'єр підсилюється, то відбувається надрив бар'єра, з'являються якісно й кількісно нові форми пристосувальних і захисних реакцій, що свідчать про внутрішньо-особистісну конфліктність.

Порушення оптимальності границь особистісної гармонізації приводить у дію механізми компенсації, що зменшують почуття соціального дискомфорту, конфліктності у внутрішньоособистісному просторі.

У більшості теорій особистості (А. Адлер, З. Фрейд, Г. Салліван) розглядається питання про компенсаторні явища в людській природі, але загальна теорія компенсації в психології не склалася [4; 5; 7; 8; 9;]. Водночас емпіричний досвід дозволяє говорити про достатню розмаїтість прояву цього феномена в психічному житті людини.

Поняття компенсації припускає відшкодування недорозвинених, порушених психічних функцій шляхом використання збережених або перебудову частково порушених функцій. Компенсація представляє гуманний принцип, закладений природою. Наприклад, при сенсорній недостатності, у силу міжаналізаційної

компенсації в слабобачучого гіперфункцією можуть виступити слухові, тактильні, вібраційні здатності.

Отже, компенсація – це прагнення людини переборювати власну неадекватність за допомогою розвитку фізичних або інтелектуальних навичок. Гіперкомпенсація характеризується як комплекс переваги, що виражається в тенденції перебільшувати свої фізичні, інтелектуальні й соціальні здатності. Коли почуття неповноцінності переважає або коли соціальний інтерес недостатньо розвинений, людина починає прагнути до особистої переваги, оскільки їй не вистачає впевненості у своїй здатності функціонувати, ефективно й конструктивно працювати разом з усіма.

У процесі компенсації важливо: 1) зрозуміти специфічний стиль життя людини; 2) допомогти пізнати себе; 3) підсилити соціальний інтерес тощо.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: науково-методичний посібник / Г. О. Балл. – Київ, 2002. – 388 с.
2. Кон И.С. Психология юношеского возраста. (Проблемы формирования личности) / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.
3. Личко А.Е. Типы и акцентуации характера и психопатий у подростков / А.Е. Личко. – М.: Эксмо, 1999. – 407 с.
4. Ложкин Г.В. Практическая психология конфликта: учеб. пособие / Г.В. Ложкин, Н.И. Повякель. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.: ил.
5. Ложкін Г.В. та ін. Психологія конфлікту. – К.: Професіонал, 2007. – 407 с.
6. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості: наук. моногр / С. Д. Максименко. – К.: КММ, 2006. – 255 с.
7. Максименко С. Д. Експериментальна психологія / С. Д. Максименко. – Київ: ЦУЛ, 2008.
8. Максименко С. Д. Основи генетичної психології / С. Д. Максименко. – К.: НПУ Перспектива, 1998. – 543 с.
9. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник / В. В. Москаленко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
10. Пірен М.І. Конфлікти в системі політико-управлінської діяльності / М.І. Пірен. – К.: Видавництво НАДУ, 2003. – 240 с.
11. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т.М. Титаренко. – К., 1998. – 348 с.

12. Русинка І.І. Конфліктологія / І.І.Русинка. – Т., 2003. – 294 с.
13. Савчин М. В. Духовний потенціал людини: монографія / М.В. Савчин. – Івано-Франківськ, 2001. – 202 с.

The paper presents the psychological mechanisms in practice to overcome intrapersonal conflict schoolchildren. Pointed out in the role of adaptive mechanisms in reducing the symptoms of intrapersonal conflict. Pointed out in the role of adaptive mechanisms in reducing the symptoms of intrapersonal conflict. Proved that the stability of intrapersonal and intrapersonal conflict can be seen as an expression system synthetically integrated activity of many biological and psychosocial subsystems and their mechanisms that shape features of individual personality barrier.

Keywords: intrapersonal conflict, adaptive mechanisms, psychological correction, psychodiagnostic, medical psychologist.

Отримано: 01.03.2011

УДК 159.922.7

М.Т. Дригус

Концепція образованности в научном наследии П.Г. Редкина

У статті вперше здійснено аналіз концептуального підходу видатного вітчизняного вченого П. Г. Редкіна до проблеми освіченості.

Ключові слова: освіта, концепція освіченості, вітчизняна наукова спадщина.

В статье впервые осуществлен анализ концептуального подхода выдающегося отечественного ученого П. Г. Редкина к проблеме образованности.

Ключевые слова: образование, концепция образованности, отечественное научное наследие.

Концептуальный подход к проблеме образованности в отечественной педагогической психологии был разработан Петром Григорьевичем Редкиным в конце 50-х годов XIX столетия. Это первый в отечественной психологии опыт теоретико-методологического анализа проблемы образованности, результатом которого явилось создание системного концептуального подхода к одной из центральных проблем педагогической психологии – проблеме образования и его качественной характеристики – образованности.